SPIRIT ANTIMODERN ÎN LITERATURA ROMÂNĂ DIN EPOCA ROMANTICĂ

Tamara CRISTEI

Literatura română din epoca romantică se impune în contextul timpului şi al spaţiului societăţii româneşti, tentată de schimbarea mentalităţii şi a formelor de existenţă, ca unul din fenomenele cele mai angajate, mai dinamice şi ca unul din factorii cei mai influenţi în producerea tuturor schimbărilor şi mişcărilor progresiste. În pofida relaţiilor şi structurilor social-economice învechite, a concepţiilor ideologice rămase, în fond, la nivelul şi în formula secolului al XVIII-lea, literatura romantismului românesc a reuşit să înregistreze un salt calitativ surprinzător. Un prim factor în acest sens îl constituie actanţii mişcării, cei care au analizat contextul şi resursele umane, morale, spirituale din cele mai vitale domenii existenţiale (istoric, social, economic, politic şi cultural) şi, în consecinţă, au articulat modelul conceptual al unei noi societăţi, lucrând consacrat şi la implementarea lui, asigurând, în felul acesta, progresul ca idee, concepţie şi produs. Formaţia lor ţine, evident, de instruirea fundamentală, la acea dată, în câteva centre performante (Paris, Berlin, Viena), de activitatea consacrată în focarele mişcării ideologice şi culturale de orientare proeuropeană, cum au fost Şcoala ardeleană, şcoala „Sfântul Sava" din Bucureşti (transformată ulterior în academie), Academia Mihăileană din Iaşi. Semnificativă, eficientă a fost şi fraternizarea personalităţilor de creaţie, lideri şi fondatori de instituţii, în jurul publicaţiilor ce au democratizat evoluţia culturii şi literaturii: *Dacia literară*, *Magazin istoric pentru Dacia*, *Propăşirea*, *Columna lui Traian*, *România literară* ş.a. Numele lor (Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu, Gr. Alexandrescu, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Dimitrie Bolintineanu, B. Petriceicu Hasdeu, Vasile Alecsandri), au devenit, atât în

acel timp, cât şi peste ani, personalităţi de referinţă, unele chiar simboluri ale timpului dat şi ale culturii şi literaturii române, în general.

Deşi este, la acea dată, o literatură receptoare ca promovare a inovaţiilor estetico-literare în planul polisistemului său, aflat în proces de acumulare şi articulare valorică, dar, graţie faptului că s-a constituit ca un fenomen cultural şi artistic deschis, a fost iniţiată în adevăr sincronizarea cu macrospaţiul european, datorită unei cunoaşteri substanţiale a acestuia şi în baza descoperirii şi explorării masive a resurselor spirituale naţionale, a relevării valenţelor etico-estetice ale acestora în corelare cu cele universale, program expus minuţios şi elocvent argumentat de către Mihail Kogălniceanu în *Introducţie* la *Dacia Literară*. Or, al doilea factor care se implică puternic în conturarea demersurilor socioideologice şi cultural-estetice ale epocii romantice este cel al naturii „orizontului de aşteptare", organic sesizat şi asumat de către reprezentanţii ei exponenţiali, ceea ce constituie un indiciu incontestabil al modernităţii. Teoreticianul A. Marino explicitează în acest sens: „Trecând peste coexistenţa şi interferenţa formulelor literare, atât de specifice secolului al XIX-lea, apariţia spiritului literar modern coincide, în orice caz, cu primele infiltrări romantice notabile, cu valul de lamartinism şi byronism", conluzionând judicios că „mişcările noastre literare „moderne" sunt fie produsul unor imitaţii fecunde, asimilate, mai mult sau mai puţin „creator", fie al unor adaptări cu caracter sincronic sau de recuperare grăbită, tardivă, consecutivă a unor perioade apăsătoare, de stagnare, izolare şi conformism literar [1, p.38]. Faptul a determinat, în opinia noastră, nu numai o atitudine de acceptare-interceptare a noilor evidenţe ideologico-estetice a scriitorilor romantici, promotori ai propăşirii, ci şi, în anumite momente şi domenii, o contraatitudine a acestora sau o manifestare a unor rezerve faţă de sensul progresist al shimbărilor implementate, o atitudine critică faţă de cele care erau modificate deseori, devenind radicale, stagnante sau nefuncţionale, distrugătoare chiar. Aşadar, îndeosebi realizarea interceptării orientărilor şi formelor ideologico-literare întru sincronizare cu contextul european n-a fost una satisfăcătoare, în toate elementele ei şi pentru toţi reprezentanţii romantismului românesc. Este unul dintre factorii ce au determinat interceptarea conştientizată a modelului inversat al romantismului european (configurat de V. Nemoianu): afirmarea, mai întâi, a tipului de Biedermeier Romanticism, calificat drept iluminist, paşoptist, dar manifest, în fond, într-o variantă *îmblânzită*, formulă care a fost, în literatura universală, a doua după High Romanticism, *înalt, vizionar şi cosmic*, realizat totalmente în romantismul românesc prin creaţia eminesciană. Aceasta a fost replica romanticilor noştri, motivaţi de ceea ce defineşte conceptul de „orizont de aşteptare" al unui timp, spaţiu cultural şi literar naţional, replică care imprimă romantismului românesc alte note ideologice, etice şi estetice, ceea ce-i determină specificul distinct.

Acesta se poate interpreta întemeiat aplicând conceptele de antimodern şi antimoderni, puse în valoare de către Antoine Compagnon într-un studiu amplu, fundamental documentat, intitulat *Antimodernii. De la Joseh de Maistre la Roland Barthes* (2008). În primul rând, se cere de precizat că autorul a discriminat clar sensurile atribuite pentru aceste concepte, subliniind că moderna „sensibilitate antimodernă diferă, totuşi, în mod capital, de prejudecata eternă care ia atitudine împotriva schimbării. Situată istoric, data ei de naştere este certă: Revoluţia Franceză, ca ruptură decisivă şi cotitură fatală. Existau tradiţionalişti şi înainte de 1789, au existat întotdeauna, dar nu au existat antimoderni în sensul interesant, modern al cuvântului" [2, p.13]. Aşadar, antimodernul este modern din origini, reprezintă spiritul secolului lui, fiind totodată şi împotriva ideilor acestui secol, discursul antimodernului este în acelaşi registru atitudinal şi de limbaj modern. Antimodernii nu sunt orice adversari ai modernului, ci sunt gânditorii modernului, teoreticienii lui, care-i descoperă carenţele, fisurile, limitele, şi-l concep în profunzime. Fenomenul a fost diagnosticat de A.Thibaudet – „primul dintre critici care a întemeiat o tradiţie literară împotriva dominaţiei romantice", reprezentându-se drept „un romantic întors cu spatele" [2, p. 14]. Astfel, conceptul de antimodern se impune ca unul ambivalent. În literatura română, efectul a fost cel al reţinerii accentului şi pe tradiţia clasică, profilându-se, evident, prelungirea unor tendinţe clasiciste în romantism.

A.Compagnon menţionează că antimodernul „este de bună voie un purist; se referă la trecut, dar este, în acelaşi timp, şi un răzvrătit", fiind *ironia* la „nemuritoarele principii" din 1789, la democraţie, la sufragiul universal, *pesimismul* şi *sentimentul decadenţei* [2, p.17], caracteristice şi pentru reprezentanţii romantismului românesc de la Alexandrescu la Eminescu. Se impune elocvent în acest plan A.Russo, ostaş al propăşirii, precum s-a autodefinit, unul dintre conceptorii formulei româneşti a revoluţiei paşoptiste, care şi-a exprimat, reiterând-o în mai multe lucrări (*Studie naţională, Cugetări, Cântarea României*), ideea rupturii cu trecutul, care este regretabilă, în opinia lui, pentru că, „fără trecut, societăţile sunt şchioape şi n-au sorţi de izbândă. Trecutul e mort şi e mort de-a binelea", afirmă scriitorul cu o ironie amară, proprie antimodernilor, dar iubeşte acest trecut mort, „pune", alegoric, pe mormântul lui un trandafir şi caută să-i releve resorturile spirituale care să certifice identitatea unui popor: „Datinile, poezia, poveştile şi muzica sunt arhivele popoarelor, cu ele poţi oricând reconstitui trecutul îndepărtat." Se întrevede aici un amestec dintre apreciere, iubire şi pesimism, resursă a unei revolte profunde ca stare de spirit, ce se va configura în inflexiuni diverse în poemul *Cântarea României*. În acest sens, este elocventă ideea cercetătorului francez că: „Nu poate fi mai bine definit antimodernul decât ca fiind un modern prins în mişcarea istoriei, dar incapabil să renunţe la trecut" [2, p.18].

Un alt tip de prezență în mișcarea istoriei și a literaturii la momentul dat îl are C. Negruzzi, care a reprezentat o manifestare de neîncredere și dezaprobare tacită prin atitudine ironică / autoironică, prin acțiune rezervată sau critică față de formele de shimbare radicală și în termeni rapizi a unor instituții sociale și culturale, ceea ce l-a determinat să adopte și în creația sa literară o viziune ironică asupra lumii și autoironică asupra sa ca autor. Amintim cel puțin titlul unicei ediții a operei *Păcatele tinereții* și titlul mănunchiului de texte poetice – *Neghină și pălămidă*, relevantă fiind și nota ironică axială din nuvele sale *Zoe, O alergare de cai* și *Alexandru Lăpușneanu.* Ciclul de scrisori *Negru pe alb*, lucrări publicistice, întreține această evidență chiar la suprafața discursului lor eseistic. Spiritul „antimodern în sensul modern al cuvântului" este o notă distinctă a romantismului românesc, adeverită și de date convingătoare din activitatea și creația lui I.Heliade-Rădulescu, B.Petriceicu-Hasdeu, V.Alecsandri, M.Eminescu, ceea ce solicită, evident, o revalorificare reinterpretată atât a specificului cât și a topoi-lor romantismului românesc.

Referințe:

1. MARINO, Adrian. *Modern, modernism, modernitate.* Bucureşti: Editura pentru literatură, 1969.
2. COMPAGNON, Antoine. *Antimodernii*. București: Art, 2008.